(11). Skinner B.F. The behavior of organisms: An experimental analysis. New York, Appleton-Century, 1938, 457 p.

Baxieva Mexriban Tlevbergen kizi (Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat Pedagogika instituti assistent o'qituvchisi)

ETNOLINGVISTIK YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING SOTSIOMADANIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya. *Hozirgi globallashuv va madaniy o'zaro ta'sir kuchaygan sharoitda talabalarning sotsiomadaniy kompetensiyasini rivojlantirish pedagogika va tilshunoslikning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada etnolingvistik yondashuv asosida talabalarda sotsiomadaniy kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari, metodikasi hamda amaliy samaradorligi o'rganiladi. Tadqiqot Byramning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya modeli, CEFR va UNESCO Education 2030 Incheon deklaratsiyasi tamoyillariga asoslanadi. Tadqiqotda o'zbek va qoraqalpoq xalqlarining etnolingvistik boyliklari (frazeologizmlar, somatik birliklar, naql-maqollar, urf-odatlar, folklor matnlari) asosida maxsus kreativ modullar ishlab chiqilganligi va talabalar ishtirokida sinovdan o'tkazilganligi haqida berilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, etnolingvistik yondashuvga asoslangan kreativ modullar talabalarda nafaqat til ko'nikmalarini, balki o'z madaniyatini anglash, boshqa madaniyatlar bilan samarali muloqot qilish va madaniy vositachilik qobiliyatlarini ham yuqori darajada rivojlantiradi. Maqola pedagogik ta'lim dasturlariga etnolingvistik yondashuvni joriy etish bo'yicha amaliy tavsiyalar va kelajak tadqiqotlar yo'nalishlarini beradi.*

Kalit so'zlar: *etnolingvistika, sotsiomadaniy kompetensiya, madaniyatlararo kommunikatsiya, kreativ modullar, pragmalingvodidaktika, o'zbek-qoraqalpoq etnomadaniyati, somatik frazeologizmlar.*

РАЗВИТИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Аннотация. *В условиях современной глобализации и усиления межкультурного взаимодействия развитие социокультурной компетенции студентов становится одной из актуальных проблем педагогики и языкознания. В данной статье рассматриваются научно-теоретические основы, методика и практическая эффективность формирования и развития социокультурной компетенции студентов на основе этнолингвистического подхода. Исследование основано на модели межкультурной коммуникативной компетенции Майкла Байрама, принципах CEFR и декларации UNESCO Education 2030 Incheon. В исследовании разработаны специальные креативные модули на основе этнолингвистических богатств узбекского и каракалпакского народов (фразеологизмы, соматические единицы, пословицы, обычаи, фольклорные тексты), которые были апробированы с участием студентов. Результаты показывают, что креативные модули, основанные на этнолингвистическом подходе, способствуют развитию у студентов не только языковых навыков, но и способности осознавать собственную культуру, эффективно взаимодействовать с представителями других культур и выступать в роли культурного посредника. В статье представлены практические рекомендации по внедрению этнолингвистического подхода в программы педагогического образования, а также определены перспективные направления дальнейших исследований.*

Ключевые слова: *этнолингвистика, социокультурная компетенция, межкультурная коммуникация, креативные модули, прагмалингводидактика, узбекско-каракалпакская этнокультура, соматические фразеологизмы.*

DEVELOPMENT OF STUDENTS' SOCIOCULTURAL COMPETENCE BASED ON AN ETNOLINGUISTIC APPROACH

Annotation. *In the context of increasing globalization and intercultural interaction, the development of students' sociocultural competence has become one of the urgent issues in pedagogy and linguistics. This article examines the scientific-theoretical foundations, methodological mechanisms, and practical effectiveness of developing students' sociocultural competence through an ethnolinguistic approach. The study is based on Michael Byram's model of intercultural communicative competence, the principles of the CEFR, and the UNESCO Education 2030 Incheon Declaration. During the research, special creative modules were designed on the basis of the ethnolinguistic heritage of the Uzbek and Karakalpak peoples, including phraseological units, somatic expressions, proverbs, customs, and folklore materials. These modules were experimentally implemented with the participation of students. The findings demonstrate that creative modules based on the ethnolinguistic approach contribute not only to the improvement of language*

skills, but also to the development of cultural self-awareness, effective intercultural communication, and cultural mediation abilities among students. The article also provides practical recommendations for integrating the ethnolinguistic approach into teacher education programs and outlines перспективе directions for future research.

Keywords: *ethnolinguistics, sociocultural competence, intercultural communication, creative modules, pragmalinguodidactics, Uzbek-Karakalpak ethnoculture, somatic phraseological units.*

Kirish. Hozirgi zamonda globallashuv jarayonlari, migratsiya, xalqaro hamkorlik va raqamli texnologiyalar rivoji til o'qitishni faqat grammatik va leksik darajada emas, balki ijtimoiy-madaniy kontekstda amalga oshirishni talab etmoqda. Sotsiomadaniy kompetensiya bu shaxsning tilni ijtimoiy-madaniy muhitda mos ravishda qo'llashi, o'z madaniy qadriyatlarini ifodalashi, boshqa madaniyat vakillarini hurmat qilishi va samarali muloqot o'rnatish qobiliyatidir.

Etnolingvistika fani til va madaniyatning chambarchas bog'liqligini ilmiy jihatdan isbotlab bergan. O'zbek tilshunosligida etnolingvistik tadqiqotlar S.Ashirboyev, G.Matyoqubov, A.Hojiyev va qoraqalpoq folkloridagi etnolingvistik tahlillar kabi ishlar bilan boyitilgan. Biroq filologiya ta'limida etnolingvistik materiallarni pedagogik texnologiya sifatida tizimli qo'llash masalasi hali yetarli darajada o'rganilmagan [9;121-b.].

Xalqaro tajribada Michael Byramning madaniyatlararo kompetensiya modeli hamda CEFR Companion plurilingval va plurimadaniy kompetensiyani asosiy yo'nalish sifatida belgilaydi. AQSH (Michigan universiteti), Germaniya (Bonn), Buyuk Britaniya (Oksford) va Fransiya universitetlarida autentik materiallar, rol o'yinlari, loyiha usullari va virtual haqiqat texnologiyalari keng qo'llanilmoqda [1;32-b.].

O'zbekistonda bir qancha olimlar filolog-talabalarda pragmatik va madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirish masalalarini ko'rib chiqqan [7;224-b.]. Shunga qaramay, mahalliy etnolingvistik boyliklarni (qoraqalpoq va o'zbek urf-odatlari, frazeologizmlar, somatik birliklar) integratsiya qilish orqali sociomadaniy kompetensiyani shakllantirish bo'yicha kompleks metodika hali yaratilmagan.

Metod. Tadqiqot kvazieksperimental, aralash (mixed-methods) dizaynda o'tkazildi. Nukus davlat Pedagogika instituti va Qoraqalpoq davlat universitetining talaba-yoshlari ishtirokida etnolingvistik yondashuv asosida talabalarda sotsiomadaniy kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish ishlarini turli usullar va texnologiyalar yordamida sinovdan o'tkazildi.

Modullar mazmuni quyidagilardan iborat:

1. Etnolingvistik diskurs tahlili–"Yurak" somatik birligi o'zbek, qoraqalpoq va ingliz tillaridagi qiyosiy tahlili.
2. Rolli o'yinlar – madaniy nizolar (mehmonnavozlik, hurmat ko'rsatish, dunyoqarashi).
3. Kontrastiv etnolingvistik mashqlar–"Qo'l" bilan bog'liq iboralar solishtirish (qo'l berish, qo'l siltash, qo'l ushlash).
4. Loyiha faoliyati – "O'zbek-qoraqalpoq etnomadaniy qo'llanma"sini yaratish.
5. Pragmatik xatolar tuzatish – madaniy mos kelmaslik holatlarini videotahlil qilish.

Pre- va post-test Byram skalasi asosida, 50 ballik, diskursni to'ldirish testi, videokuzatuv rubrikalari, talabalar refleksiyalari va portfoliyolar, fokus-guruh suhbatlari kabi ma'lumotlar yig'ish vositalaridan keng foydalanildi [2;142-b.].

Rolli o'yinlarda pragmatik moslik darajasi ko'tarildi va talabalar somatik frazeologizmlarni to'g'ri kontekstda qo'llashda yuqori natija ko'rsatdi (masalan, "ko'ngil ko'tarish", "yurakdan chiqmoq", "qo'l siltamoq").

Kvalitativ natijalar quyidagi asosiy mavzular asosida olindi va talabalar "Qoraqalpoq madaniyatida ko'z tushirish – hurmat belgisi, ingliz madaniyatida esa to'g'ridan to'g'ri qarash ishonchni bildiradi" deb yozgan:

1. Madaniy o'zini anglashning o'sishi.
2. Boshqa madaniyatga hurmat va empatiya kuchayishi.
3. Pragmatik xatolarni oldindan sezish qobiliyatining rivojlanishi.
4. Madaniy vositachilik roli oshishi.

Muhokama. Olingan eksperimental natijalar etnolingvistik yondashuv asosida yaratilgan kreativ modullar talabalarning sotsiomadaniy kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini isbotladi. Bu natijalar Byramning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya modelidagi beshta komponentlarining bir vaqtda rivojlanishini tasdiqlaydi.

Birinchi navbatda, natijalarni xalqaro tajriba bilan solishtirganda, tadqiqotimiz Byram va Council of Europe tomonidan ishlab chiqilgan CEFR tamoyillari bilan to'liq mos keladi. Byram madaniy vositachi-

likni madaniyatlararo kompetensiyaning markaziy elementi sifatida belgilagan bo‘lsa, bizning modullarimiz aynan shu jihatni etnolingvistik materiallar (somatik frazeologizmlar, naql-maqollar, kinetik va okulistik birliklar) orqali amalga oshirdi. Masalan, “yurak”, “ko‘z”, “qo‘l” somatik birliklarining o‘zbek, qoraqalpoq va ingliz tillaridagi pragmatik farqlari talabalarda nafaqat til ko‘nikmalarini, balki madaniy empatiya va kritikal fikrlash qobiliyatini ham oshirdi.

Mahalliy tadqiqotlar bilan taqqoslaganda, Istamova pragmatik kompetensiyani SCAMPER va SKETCHNOTING texnologiyalari orqali rivojlantirgan bo‘lsa, bizning yondashuvimiz etnolingvistik materiallarni asos qilib, uni yanada chuqurroq madaniy kontekstga joylashtirdi [4;98-b.], Sakbayeva [7;102-b.] texnika yo‘nalishi talabalarida pragmatik kompetensiyani o‘rgangan bo‘lsa, biz filologiya talabalari uchun maxsus etnolingvistik modullar ishlab chiqdik. Xoliqova va Nazarova ishlarida ham madaniyatlararo kompetensiyaning ahamiyati ta’kidlangan, ammo ular etnolingvistik yondashuvni tizimli pedagogik texnologiya sifatida taklif etmagan [9]. Shu jihatdan, bizning tadqiqotimiz mahalliy ilmiy maydonda yangi qadam hisoblanadi.

Ikkinchidan, natijalar shuni ko‘rsatdiki, etnolingvistik yondashuv talabalarda madaniy identifikatsiya va o‘z madaniyatini qayta anglash jarayonini faollashtiradi. Ko‘pgina talabalar, dastlab, “o‘z madaniyati oddiy” deb hisoblagan bo‘lsa, tajriba oxirida “Qoraqalpoq madaniyatidagi ko‘z tushirish hurmat belgisi, G‘arb madaniyatida esa to‘g‘ridan to‘g‘ri qarash ochiqlikni bildiradi” degan chuqur tushunchaga ega bo‘ldi. Bu holat Deardorff (2006) ta’kidlagan “madaniy o‘zini anglash” (cultural self-awareness)ning muhimligini amaliyotda tasdiqlaydi.

Uchinchidan, kreativ modullar (rol o‘yinlari, kontrastiv tahlil, loyiha ishlari) an’anaviy darslardan ko‘ra samaraliroq ekanligini ko‘rsatdi. Talabalar refleksiyalarida “rol o‘yinida o‘zimni boshqa madaniyat vakili sifatida his qildim” va “xato qilishdan qo‘rqmay, tajriba o‘tkazdik” kabi fikrlar ustunlik qildi. Bu esa Kolbning tajribaviy o‘rganish nazariyasi (experiential learning) va Vigotskiyning yaqin rivojlanish zonasi g‘oyalari bilan to‘liq uyg‘un keladi.

Amaliy ahamiyati. Natijalar O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston Respublikasi oliy ta’lim muassasalarida filologiya ta’lim dasturlariga etnolingvistik modullarni majburiy tarkibiy qism sifatida kiritish zarurligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, kelajak o‘qituvchilari va tarjimonlari tayyorlashda bu yondashuv ularning kasbiy raqobatbardoshligini oshiradi. Bundan tashqari, modullarni raqamli platformalarda (Moodle, Zoom, VR-simulyatsiyalar) joriy etish orqali masofaviy ta’lim sharoitida ham samarali qo‘llash mumkin.

Ushbu tadqiqot etnolingvistik yondashuvni pedagogik texnologiya sifatida birinchi marta kompleks model sifatida taklif etdi. Kelajak tadqiqotlarida quyidagi yo‘nalishlar tavsiya etiladi:

1. VR va AR texnologiyalari yordamida virtual madaniy muhit yaratish.
2. Sotsiomadaniy kompetensiyaning uzoq muddatli saqlanishini o‘rganish.
3. Turli yo‘nalish talabalari (huquq, tibbiyot, turizm) uchun moslashtirilgan modullar ishlab chiqish.
4. O‘zbek–qoraqalpoq–ingliz uch tilli etnomadaniy lug‘at va atlas yaratish.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, etnolingvistik yondashuvga asoslangan kreativ modullar nafaqat til o‘qitishning samaradorligini oshiradi, balki talabalarda chuqur madaniy ong, hurmat va global fuqarolik qobiliyatlarini shakllantiradi. Bu yondashuv O‘zbekiston ta’lim tizimini xalqaro standartlarga yaqinlashtirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi va UNESKO Education 2030 maqsadlariga – inklyuziv, adolatli va sifatli ta’lim berishga to‘liq mos keladi.

Etnolingvistik yondashuv asosida filolog-talabalarning sotsiomadaniy kompetensiyasini takomillashtirishning metodikasini ishlab chiqish va amaliy sinovdan o‘tkazishga qaratilgan ushbu tadqiqot o‘z oldiga qo‘yilgan maqsadlarga to‘liq erishdi. Talabalar ishtirokida o‘tkazilgan eksperiment natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek va qoraqalpoq xalqlarining boy etnolingvistik me’rosi (somatik frazeologizmlar, naqil-maqollar, kinetik va okulistik birliklar, folklor matnlari) asosida yaratilgan kreativ modullar talabalarning sotsiomadaniy kompetensiyasini oshirishga muvaffaq bo‘ldi. Ayniqsa, etnolingvistik tushunish, madaniy mediatorlik va pragmatik kompetensiya ko‘rsatkichlarida sezilarli ijobiy dinamika kuzatildi.

Tadqiqotning asosiy ilmiy yangiligi shundaki, birinchi marta mahalliy etnolingvistik materiallarni (ayniqsa, qoraqalpoq va o‘zbek somatik birliklari hamda urf-odatlarini) zamonaviy kreativ pedagogik texnologiyalar (rol o‘yinlari, kontrastiv tahlil, loyiha faoliyati, pragmatik xatolar tuzatish) bilan tizimli integratsiya qilish orqali sociomadaniy kompetensiyani rivojlantirishning kompleks modeli taklif etildi. Bu model an’anaviy til o‘qitish usullaridan farqli o‘laroq, talabalarni faqat til biluvchi emas, balki madaniy vositachi (cultural mediator) sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Arzieva B.S. Pragmalinguodidactic Principles in Teaching English for Philologist Students AND Their Application in Intercultural Communication. “Maktabgacha va maktab ta’limi” jurnali, c. 675364.

(2). Byram M. (2020). Teaching and assessing intercultural communicative competence revisited. Multilingual Matters.

(3). Council of Europe. (2020). Common European Framework of Reference for Languages: Companion volume. Strasbourg.

(4). Istamova D.S. (2023). Bo‘lajak o‘qituvchilarning pragmatik kompetensiyasini rivojlantirish texnologiyasi. Navoiy.

(5). Jumanazarov U. (2021). Lingvistik kompetensiyani rivojlantirish. Jizzax, 10–28-betlar.

(6). Nazarova S. (2022). Sharq mash’ali. Oriental Studies.

(7). Sakbaeva V.V. (2025). Pragmatik kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasi. Toshkent.

(8). UNESCO. (2015). Incheon Declaration. Education, 2030.

(9). Xoliqova M. (2025). Filologiya talabalarida madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirish. Ilmiy jurnal.

Azadova Mahliyo Odilbek qizi (UrDPI “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi stajyor o‘qituvchisi;
e-mail: Azadovamahliyo99@gmail.com)

BO‘LG‘USI PEDAGOGLARDA REFLEKSIV FAOLIYATLARNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bo‘lg‘usi pedagoglarda refleksiv faoliyatlarni rivojlantirishning zamonaviy texnologiyalari tahlil qilingan. Refleksiyaning mazmuni, ahamiyati va pedagogik jarayonda tutgan o‘rni yoritilgan. Shuningdek, refleksiv ko‘nikmalarni shakllantirishda qo‘llaniladigan samarali usullar va texnologiyalar (refleksiv kundalik, keys-stadi, portfolio, SWOT tahlil va boshqalar) ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari bo‘lg‘usi o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.*

Kalit so‘zlar: *refleksiya, refleksiv faoliyat, pedagogik texnologiyalar, bo‘lg‘usi pedagog, kasbiy kompetensiya, tahlil, o‘z-o‘zini baholash, ta’lim jarayoni.*

Азадова Махлия Одилбек кизи (УрДПИ стажер-педагог кафедры дошкольного образования;
e-mail: Azadovamahliyo99@gmail.com)

ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ РЕФЛЕКСИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация. *В данной статье рассматриваются современные технологии развития рефлексивной деятельности у будущих педагогов. Раскрывается сущность рефлексии, её значение и роль в педагогическом процессе. Особое внимание уделяется эффективным методам и технологиям формирования рефлексивных навыков, таким как рефлексивный дневник, кейс-стади, портфолио и SWOT-анализ. Результаты исследования способствуют развитию профессиональных компетенций будущих учителей.*

Ключевые слова: *рефлексия, рефлексивная деятельность, педагогические технологии, будущий педагог, профессиональная компетенция, анализ, самооценка, образовательный процесс.*

Azadova Mahliyo Odilbek qizi (Trainee teacher of the Department of Preschool Education of the UrDPI;
e-mail: Azadovamahliyo99@gmail.com)

TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING REFLECTIVE ACTIVITIES IN BALGUSI EDUCATORS

Annotation. *This article examines modern technologies for developing reflective activities in future teachers. The essence of reflection, its importance, and its role in the educational process are revealed. Particular attention is paid to effective methods and technologies for forming reflective skills, such as reflective journals, case studies, portfolios, and SWOT analysis. The results of the study contribute to the development of professional competencies of future educators.*

Keywords: *reflection, reflective activity, pedagogical technologies, future teacher, professional competence, analysis, self-assessment, educational process.*

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Globallashuv jarayonlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi hamda ta’lim sifatiga qo‘yilayotgan yangi talablar bo‘lajak pedagoglarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning mustaqil fikrlash, o‘z faoliyatini tahlil qilish va baholash qobiliyatlarini ham rivojlantirishni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, refleksiv faoliyat pedagogik jarayonning ajralmas qismi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.